

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 40 / Abril 2017

Edicions

Felanitx 1931-1952 Crònica de la Segona República, la Guerra i la Postguerra

Ramon Rosselló Vaquer, 2017
Edita: Illa-Llibres Ramon Llull

Aquesta obra, d'un volum quasi enciclopèdic, ha estat possible gràcies a la tasca ingent que ha realitzat als arxius l'historiador Ramon Rosselló Vaquer (Felanitx 1944) i que ha deixat per tots nosaltres el testimoni d'uns anys d'il·lusió per transformar la societat i fer-la més justa i igualitària, però arran del cop d'estat de 1936 aquestes il·lusions es tenyiren de sang i negror. Una negror que fins fa pocs anys era ben present entre les famílies que patiren la repressió i l'exili al poble de Felanitx.

Ramon Rosselló és un bon coneixedor de la història de Felanitx i un apassionat de la història local de Mallorca. Aquesta edició d'alguna manera vol ser un homenatge cap ell i la seva tasca com a historiador i també un homenatge a la memòria de les víctimes del franquisme.

Dues sabates, una víctima

Un parell de sabates equivalen a una persona. De tots els objectes personals, les sabates, tal vegada, pel seu senzill valor, però enorme utilitat van íntimament lligades al seu posseïdor. Qualcú pot perdre u oblidar una sabata, però perdre les dues és un fet molt poc comú i inusual. Hi han peçes, les quals es pot prescindir, però del calçat és gairebé impossible. L'estret vincle entre objecte i persona crea una relació d'equivalència de tal manera, que un evidencia l'altre. Aquesta relació elemental estableix: unes sabates, un cos o una persona. Aquesta òbvia aritmètica pot arribar a ser macabra: es troben un parell de sabates extraviades en un penyasegat, o sobre un asfalt amb marques d'una forta frenada, o mesclades entre la terra i els arrels en l'excavació a una fossa comuna. Llavors la imaginació comença a interpretar el succés. Ara deixem-nos d'imaginar: dues sabates en una fossa comuna del cementiri de Porreres; un assassinat al vespre, sense judici, sense defensa; el motiu: qualsevol. 80 anys després surten a la llum. Pel familiar d'un desaparegut aquestes dues peçes són tan importants com els cossos de son pare o la seva padrina, perquè són proves del que va passar fou veritat, i les víctimes del franquisme, per davant de tot, cerquen veritat.

Continua

La veritat és que aquestes sabates pertanyien a una víctima innocent que fou assassinada per defensar els valors d'una societat que havia de ser més justa i solidària davant el racisme i la xenofòbia excloent; amb igualtat d'oportunitats per a tothom davant el capitalisme individualista que predica la llei del més fort, i lliure per a poder expressar-se davant el segrest de drets, sobretot, el d'expressió... Com es veu, totes aquestes amenaces són tan presents avui com ho foren fa 80 anys.

Aquest parell de sabates són la veritat en la qual deu recolzar-se una societat que es diu democràtica. Entre els fragments de tela i pell n'hi han moltes partícules inmatèrials que no es poden veure, són idees i compromís inquebrantable. El món travessa per uns moments preocupants, tant de bo sabates com aquestes ens ajudin a caminar cap a la mateixa utopia que un dia, fa 80 anys es va esvaïr. Galeano deia sobre la utopia: *ella está en el horizonte. Yo me acerco dos pasos y ella se aleja dos pasos. Camino diez pasos y el horizonte se corre diez pasos más allá. Por mucho que yo camine, nunca la alcanzaré. ¿Para que sirve la utopía? Para eso, sirve para caminar.*

Com unes bones sabates. ■

Crèdits:

Han col·laborat:

Martí Canyelles
Antònia Mercadal Serra
Alumnes 6è CEIP Son Ferriol
Francesc Tur Balaguer
Blai Guevara

**Coordinació,
disseny i maquetació:**
Blai Guevara

Temps de la Memòria
és el butlletí trimestral
de l'Associació Memòria
de Mallorca. DL: PM 311-2014

La publicació no es fa
responsable de les opinions
dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte
amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

Memòria de Mallorca i Fòrum per la Memòria d'Eivissa i Formentera, premi Ramon Llull 2017

El Consell de Govern, a proposta de la Conselleria de Presidència, va aprovar la concessió del premi Ramon Llull 2017 del Govern de les Illes Balears a l'Associació Memòria de Mallorca i al Fòrum per la Memòria d'Eivissa i Formentera, conjuntament. L'acte de lliurament tengué lloc el dia 28 de febrer al Conservatori Superior de Música de Palma.

Aquest premi els ha estat concedit per la seva tasca de difusió i reivindicació de la memòria democràtica de Mallorca i d'Eivissa i Formentera, així com per recuperar, d'una manera objectiva, la memòria històrica relativa als fets i les conseqüències de la Guerra Civil espanyola i els conflictes generats a escala europea i mundial per tal de contribuir a una major cohesió i solidaritat de la societat actual, i permetre així a familiars i adjacents la recuperació de la serenitat i la pau de saber on són els seus.

La defensa dels valors d'aquestes dues associacions contribueix a saldar, en la mesura del possible, el deute impagable del rescat de l'oblit dels **homes i dones que moriren pels ideals democràtics, i també a recuperar la memòria contra l'oblit, la qual cosa esdevé un tema cabdal per a l'assentament real dels valors democràtics i la convivència.** ■

La presidenta de Memòria de Mallorca Mª Antònia Oliver i Lluís Ruiz, president del Fòrum per la Memòria d'Eivissa i Formentera, reben el premi de mans de la presidenta del Govern Balear, Francina Armengol

Magdalena Nebot, Sebastiano Rossi, Jaume Gomila, Francina Ginard, Tonina Mercadal, Dolors Marin, Ruth Mateu, Mª Antònia Oliver i Mª Jesús Balaguer

Lluitaren tota la seva vida

Martí Canyelles

Honorat i Jaume Tries, els Norats

La primera meitat del segle XX va ser terrible per a tota la humanitat: la Guerra Civil d'Espanya, les dues guerres mundials, els camps d'extermini nazis, els bombardejos massius sobre la població civil indefensa, milions de morts, pobles sencers desplaçats, fam, misèria i destrucció per tot arreu, etc.

Per a molts, el final de la Guerra Civil no va significar el final de la lluita. Milers de refugiats a la frontera francesa, presoners condemnats a treballs forçats a les presons espanyoles, la resistència dels maquis a les muntanyes de la península Ibèrica... i la por, fam i misèria per a tota la població.

Després vingué la II^a Guerra Mundial. Els qui havien pogut passar la frontera, varen patir la repressió nazi; molts refugiats espanyols moriren als camps de concentració d'Auschwitz, Mauthausen, Dachau... Als supervivents ningú els va anar a cerca, una volta acabada la guerra. Eren apàtrides, antifeixistes, no volguts, ni pel franquisme ni per les democràcies europees guanyadores de la guerra. Ells, precisament, que havien dedicat tota la seva vida a lluitar per la democràcia.

Hi hagué també moments de glòria. Molts republicans exiliats s'integraren a les files de la resistència. Ja duïen tres anys de guerra a l'esquena, no s'acotaven quan els xiulaven les bales per sobre, gent endurida en mil batalles, havien vist la mort de prop moltes vegades. Els tanquistes bascs de la divisió Leclerc, portant la bandera republicana, varen ser els primers que entraren en l'alliberació de París el 1944.

Honorat i Jaume Tries, "els Norats" com se'ls coneix popularment, varen ser uns d'aquests resistents. Afiliats al Partit Comunista, tot just al començament de la Guerra Civil varen haver de fugir de la repressió feixista i s'amagaren a les muntanyes. En solitari varen dur la seva guerra particular per sobreviure durant tretze anys, fins que finalment, el 1949, pogueren embarcar-se i fugir a l'Alger. Aïllats –d'una illa on no es poc fugir com deia l'escriptor Jean Schalekamp– i sense possibilitats de contactar amb l'exterior, amb l'ajuda i suport clandestins d'alguns amics que arriscaven la seva vida, són els autèntics maquis mallorquins.

La vall de Coanegra, la Comuna de Bunyola, les muntanyes d'Alfàbia i tota la serra de Tramuntana varen ser el seu refugi. Dormien a coves amagades, de difícil accés, i anaven armats, resolts a tot, a vendre cara la seva vida.

Jaume Tries "Norat" en l'acte d'homenatge que se li va fer a sa Sínia el 1981

A Alger pogueren refer la seva vida, però sempre, en col·laboració amb altres refugiats polítics, continuaren amb l'esperit de resistència antifranquista. D'això en són testimoni les cartes que dirigien als seus familiars i que vaig tenir ocasió de llegir i de presentar en una comunicació, amb n'Andreu Canals qui les conservava, a les Jornades d'estudis locals de Santa Maria. Més tard s'establiren a Santa Eulàlia del Riu. Jaume s'havia casat amb una dona eivissenca a Alger. Amb la democràcia, va tornar a militar en l'esquerra i es va afiliar al PSOE.

Els Norats segueixen essent ben recordats a Santa Maria, a pesar dels anys passats. L'homenatge que els férem els santamariers el 1981, a sa Sínia –Honorat pare feia poc que havia mort– va replegar més de tres-centes persones, en un temps en que la por al franquisme encara tot just s'estava esvaint. Va ser un acte ben emotiu i merescut per un home que s'havia passat gairebé la meitat de la seva vida lluitant per sobreviure. Però la fama dels *Norats* va més enllà de la nostra petita història local. Aquest estiu, sense anar més lluny, s'ha interessat per ells la revista alemanya *Mallorca Magazin*, gràcies a l'interès del periodista i historiador Alexander Sepasgosarian. Aquests dies també hem pogut veure recreada la vida dels *Norats* a la pel·lícula documental *Els Norats. La presó de Coanegra* de la sèrie *Desconeguts* d'IB3.

El record de l'homenatge de sa Sínia als *Norats*, avui és l'homenatge a tota una generació, que varen lluitar tota la seva vida per la democràcia i la llibertat: als republicans, als maquis, als voluntaris de les Brigades internacionals, als partisans antifeixistes, als qui ja no hi són i a qui tant els deu la nostra societat.

Lluitaren tota la seva vida. Avui, que tornam a veure el drama de milers de persones fugint de la guerra del Kurdistan i de Síria i demanant que els estats europeus els obrin les fronteres, la seva lluita pren un significat més actual que mai. ■

Entrevista a la presidenta de MdM

Alumnes de 6è del CEIP de Son Ferriol

➤ Els alumnes de 6è del CEIP de Son Ferriol entrevisten a la presidenta de MdM com a part de l'assignatura de socials, on es troben estudiant el període de la Guerra Civil.

Benvinguda a la nostra aula senyora Maria Antònia Oliver. Nosaltres som el grup de sisè. En aquests moments estam estudiant la Guerra Civil Espanyola a l'àrea de socials.

Estam molt contents de què vostè hagi vingut. Li agraïm molt l'oportunitat que mos dóna de poder fer-li preguntes. Amb la informació que ens donarà podrem aprendre més coses sobre aquells fets.

A continuació cada parella o cada trio li farà una pregunta. Si li pareix bé podem començar:

1. Com creus que va ser aquesta massacre per culpa de Franco?

Ses guerres totes són molt dolentes. La gent civil no tenia armes, només l'exèrcit. La Guerra es va produir perquè una part no va acceptar allò que per democràcia el poble havia triat, una república, per tant la gent civil a Mallorca no tenia armes per poder enfrontar-se a l'exèrcit.

2. Et va costar molt ser la presidenta de la Memòria Històrica de Mallorca?

No, gens ni mica. Quan una persona té un principi es deure és intentar ajudar. Les institucions públiques, el Govern, el Govern central, policia... no feien la feina que havien de fer per poder ajudar la gent que tenia familiars desapareguts durant la Guerra, que eren víctimes. Per això un grup de persones vàrem decidir que necessitàvem fer qualche cosa, i ens ajuntàrem advocats, historiadors... Per poder fer justícia. La veritat és que no ens costa fer aquesta feina.

3. Quants de cossos va desenterrar el grup d'excavació?

Nosaltres aquí tenim un mapa de fosses que es varen fer al franquisme. Amb el president del pacte de progrés férem un estudi i trobaren més de 47 fosses clandestines. A Porreres hi ha més de 120 cossos però només s'han exhumat 47.

4. Perquè vas crear l'associació i com ho vas fer?

Va ser una qüestió de veure que no hi havia democràcia per les víctimes. I ens varen juntar persones per ajudar a la gent. En comptes de posar una denúncia per cada víctima ens juntaren per fer una col·lectiva.

5. Saps perquè hi havia tants de cossos a Porreres?

Hi ha 120 víctimes a Porreres i hem aconseguit 55. La fossa de Porreres, les víctimes que hi ha no són del propi poble, les del poble són a altres indrets. Hi ha morts que provenien de la presó de Palma, els duïen a diferents llocs on els mataven per desparistar. La presó de Palma era improvisada i com a tal tenia unes condicions de vida molts dolentes. La gent deia que era una vergonya perquè es trobava gent morta per la carretera quan aquí a Mallorca hi havia guerra, els deien que eren lliures però els duïen a la fosca per matar-los. A les seves famílies els deien que estaven alliberats, i clar al principi s'ho creïen però llavors ja entenien que no era cert i es desesperaven.

A Porreres es poden veure els senyals de les bales a la paret. Hi ha gent de Montuiri, Palma, Artà, ...

6. Com va viure el teu padrí aquesta tragèdia?

Al meu padrí el varen matar i no el vaig arribar a conèixer. Jo el que sé és perquè la meua mare m'ho va contar, ella em va contar moltes coses sobre ell.

Després de la guerra civil la meva padrina també ho va passar malament.

A ell el varen detenir i la meva padrina es va quedar cuidant de 5 infants. La meva mare tenia 12 anys, en principi no sabia què passava però després va començar a sospitar què passava, durant un temps li duïen roba, menjar doblers... Perquè pensàvem que si no aquell home no sobreviuria.

7. Odies a Franco?

Odiar no és sa paraula, nosaltres demanem justícia. Jo no tinc dret a jutjar a ningú, però sí que ho fes un jutge i que per tant hi hagués un judici. Avui en dia cap jutge no ho ha admès. Durant molt de temps he sentit ràbia perquè no hi ha cap polític que hagi dit ni fet res.

8. Penses que es podria haver actuat d'una manera diferent davant aquesta tragèdia?

Si, és clar com amb els nazis, però clar ells van perdre. Però aquí varen guanyar els feixistes i es va imposar una dictadura. Aquí els dolents eren els demòcrates, si hagués guanyat la República, no hi hauria hagut totes les injustícies que es varen cometre durant la Guerra i durant la dictadura que va durant quasi 40 anys.

9. Com et sents en aquest càrrec de presidenta?

Podria ser un altre càrrec. No té més mèrit que un altre dins la Memòria Històrica, però jo som coneguda perquè surto pels mitjans, la tele, sóc sa persona que representa. Em sento bé perquè els fa-

miliars de les víctimes ens volem i ens sentim que ajudem a fer justícia. Em sento bé!

10. Com et vas sentir quan vas saber el que havia passat a la Guerra Civil?

Ho vaig saber des de molt petita. Sentia parlar sobre això a la meva mare. Em deia sempre que no l'oblidés. Em recordava el seu nom. Una cosa que em cridava molt l'atenció és que va morir a la Guerra però sense agafar cap arma, això em semblava molt estrany.

A Mallorca es deia que durant la Guerra Civil i després, durant la dictadura, no havia passat res, després m'he anat adonant que no era així. Com era una illa tot estava molt silenciada, no es podia fugir, bé era difícil, alguns ho varen aconseguir. Alguns països varen acollir espanyols exiliats, que fugien d'aquí, com a Mèxic, Argentina... Tal i com ara està passant amb refugiats d'altres països, en canvi ells estan trobant molt de problemes de ser acollits.

11. Estàs d'acord com han jutjat els fets de la Guerra Civil?

No perquè no han estat jutjats, ni un sol responsable ha pagat pels seus crims.

Ara ens trobam que no es pot anomenar a aquestes persones que mataven perquè un jutge no ha dictat mai cap sentència, ni s'ha fet mai cap investigació judicial. Si un historiador per exemple, o qualsevol altre persona, fes aquesta afirmació públicament li podria caure una querella. Hem de pensar que a aquesta gent matava i enterrava a cementiris i alguns a boscos i a camps. ■

Algunes opinions dels alumnes sobre l'entrevista i l'experiència viscuda

Ens ha contat coses com que els franquistes els deien als presoners que estaven lliures però després els mataven, i els llançaven a un descampat en una fosa comú. Els franquistes havien agafat pres al seu padrí li varen matar. Ens ha agradat molt aquesta experiència perquè hem après noves coses.

Miguel Ángel

Ella ens ha explicat com vivien en l'època de Franco, de fet ella va néixer en aquella època. Ella ens ha dit que com estava prohibit xerrar del tema, es a dir, de Franco els seus pares li deien "les parets escolten". Ella també deia que la seva mare amb 12 anys l'i duia al seu para que estava detingut, elmenjar, la roba, els doblers,... Perquè sinó l'home no sobreviuria. En acabar l'explicació i les preguntes de l'entrevista hem fet un bon berenar.

Laura

Ha estat molt divertit, però m'ha donat molta pena lo de les famílies que esperen a que desenterrin als seus familiars, amics, companys...

A jo m'ha paregut trist i interessant. En Franco va ser molt cruel, clar a jo m'ha donat molta pena i la veritat és que lo que va fer en Franco me decepciona és una deshonra per la humanitat espero que no hagi una altre guerra mundial.

Pablo

En general ens ha explicat l'horror que es va viure, la por de la gent i sobretot com va reaccionar el govern, de la manera que ho varen silenciar. Ens va explicar la història del seu padrí i la de moltes altres persones que varen morir assassinats per a l'estat i duran molts d'anys i encara la majoria segueixen desapareguts.

Aina

25 RELATS: Mallorca 1936

12ª ENTREGA

Querella Argentina. El franquisme a judici

QUERELLA DESTINADA AL JUZGADO NACIONAL EN LO CRIMINAL Y CORRECCIONAL FEDERAL Nº 1 DE LA CIUDAD DE BUENOS AIRES - REPÚBLICA ARGENTINA, EN LA CAUSA 4591/10 POR GENOCIDIO Y/O CRÍMENES DE LESA HUMANIDAD

DATOS DE LA PERSONA QUERELLANTE

• **Nombre:** Antonia Mercadal Serra

DATOS DE LA VÍCTIMA DIRECTA

- **Nombre:** Miguel Mercadal Ramis
- **Edad:** 32
- **Origen:** Inca (Mallorca)
- **Grado de parentesco:** padre

HECHOS

Miquel Mercadal Ramis ejercía su profesión de Maestro de 1ª Enseñanza en la ciudad de Inca, en la escuela de "Ca'n Boqueta" cuando se promulgó el bando de guerra de general Goded, el 19 de julio de 1936. Con anterioridad, y hasta 1934, había sido maestro titular de Vilafranca de Bonany (Mallorca), siendo también el primer alcalde republicano (Comisión Gestora Municipal), Presidente de la Comisión Electoral y representante del Comité Republicano Federal de dicha villa.

Cuando volvió a Inca inició una colaboración muy activa con el sindicato obrero "La Justicia," creando, junto con otros compañeros, un pequeño teatro y un coro (El Ateneo Popular). En Inca se afilió al Partido Socialista (PSOE) siendo el redactor de los Estatutos de la Agrupación Socialista de Inca.

El 19 de julio, un grupo de golpistas formado por falangistas y guardias civiles perpetraron una "razzia" en el local Socialista. Miembros de la Guardia Civil detuvieron a mi padre junto a otros compañeros y fue trasladado, esposado entre los guardias, al convento de Santo Domingo de la misma población para, con posterioridad, pasar por las cárceles Jaime I (vapor fondeado en Porto Pi, Palma), a la prisión Estaciones (conocida como Ca'n Mir, también de Palma). Precisamente en esta cárcel, un antiguo almacén de maderas, estuvo incluido en una de las listas que elaboraban los falangistas para sacar a los presos de la cárcel y aplicarles la ley de fugas (sacas). Un sacerdote avisó a su familia y, a cambio de dinero su nombre fue borrado de la relación y salvó la vida (el resto de compañeros que junto con él fueron "sacados" aquella noche de la cárcel murieron asesinados probablemente en Porreras).

Poco tiempo después le sometieron a Consejo de Guerra el 23 de noviembre de 1937 en la Escuela de Artes y Oficios de Palma, y le acusaron del delito de ADHESIÓN A LA REBELIÓN. Le condenaron a muerte junto a cuatro compañeros más (causa 26-1937, archivo de Memòria de Mallorca). Las declaraciones de los falangistas Canuto Boloqui, Rafael de Arcos Olivares, del alcalde franquista Juan Erasmo Fluxá, del comandante de la Guardia Civil de Inca, Andrés Vidal, en que le acusaron directamente por dirigir la revista "Avance" (motivo por el cual se le abrió otra causa, la 37-1936, archivo Memòria de Mallorca) entre otros testimonios, todos ellos comprobables en la causa 26-1936, fueron determinantes en su condena sin servir para nada los esfuerzos hechos por la defensa (que llegó a unos extremos que, según me comentaba mi padre, le parecieron humillantes) del alférez de Ingenieros Antonio Rotger Mateu, amigo de la muy conservadora familia de mi padre.

Hasta enero de 1939 no se le conmutó (al igual que a sus otros compañeros condenados con él) la pena de muerte, por lo que pasó desde el 23 de noviembre del 37 a enero del 39, 14 meses esperando todas las días, con sus noches, a que se cumpliera la sentencia, con todo el sufrimiento y desesperación que ello le produjo a él mismo y a su familia, enfermando su madre, que falleció de una parada cardíaca precisamente en noviembre de este mismo año, y la infatigable busca de ayuda por parte de su padre, hombre muy conservador y muy católico. Una vez conmutada la pena capital, pasó a la prisión Provincial de Palma donde por una manifiesta animadversión del director de la misma y del sacerdote (que supuestamente estaba para reconfortar a los presos), mi padre pasó largas temporadas en la celda de castigo, hasta el extremo de poner su vida en peligro. Finalmente se decidió que fuese desterrado a la prisión de Las Palmas de Gran Canaria, de donde salió en libertad condicional en el año 1943. Como Maestro de Escuela, fue depurado y sufrió condena por el Tribunal de Responsabilidades Civiles siendo desposeído de todos sus bienes, que recuperó en 1947. Se reincorporó a la carrera docente en 1973 (poco antes de la edad de jubilación) y siempre le dolió que en dicha incorporación, "desapareciera" su historial republicano e izquierdista, cosa que le resultaba muy humillante, **ya que siempre reivindicó su pasado de lucha contra el fascismo hasta el final de sus días.** ■

El abuso de la mujer como arma de guerra en la zona nacional

Francesc Tur Balaguer

A lo largo de la historia las mujeres han sido y siguen siendo objeto prioritario de las fuerzas militares en su ataque a objetivos civiles. Sucedió con las violaciones

de coreanas por parte de las tropas de ocupación niponas, con la violación masiva de mujeres alemanas por parte de soldados del Ejército Rojo en 1945 o, mucho más recientemente, los hutu abusaron de las mujeres tutsi en Ruanda en 1998 y son todavía masivas las violaciones en la región del Kivu, al este de la República Democrática del Congo (RDC) (donde prosiguen los combates entre el gobierno de Kinhasa y los rebeldes del M23). La violencia contra las mujeres de un territorio se ha dado incluso por parte de soldados de las tropas que, supuestamente, lo liberaban, como sucedió en Normandía en 1944 con los ataques sufridos por muchas francesas por parte de soldados norteamericanos.

La Guerra Civil Española no fue una excepción a la regla. Se produjeron abusos sexuales entre los dos bandos contendientes, aunque la mayoría de historiadores consideran que fue en la llamada zona *nacional* donde se dieron de forma más sistemática y contaron, si no con la complicidad, al menos con la tolerancia de los mandos. Algunos autores, sin embargo, como José Luis Mena en su libro *Los moros de la Guerra Civil Española* (Actas, 2004) aseguran que los milicianos abusaron sexualmente de centenares de mujeres las cuales acabarían siendo brutalmente asesinadas. En la misma línea se manifiesta José Javier Esparza en *El terror rojo en España* (Áltera, 2005). Ahora bien, la propia Causa General de 1940 solo cuenta un único caso de violación a una monja en toda la guerra. La cuestión podría ser objeto de otro estudio, pero en este, vamos a centrarnos en los abusos sexuales que padecieron las mujeres por parte de las tropas a las órdenes de los sublevados.¹

Guillermo Rubio Martín afirma que en la primera fase de la guerra, desde el golpe de julio de 1936 hasta noviembre del mismo año, con la estabilización de los frentes, la violación sistemática siguió la estela del avance de las tropas rebeldes. Este historiador granadino dis-

tingue entre dos tipos de violaciones. En primer lugar, las perpetradas por el ejército africanista, veterano de élite, compuesto por la Legión Extranjera y las tropas indígenas de los Regulares. En segundo lugar, había las que llevaban a cabo falangistas y requetés. Establecer tal distinción es importante, subraya Rubio Martín, porque el carácter y el número de violaciones que realizaron los sublevados varían, según se trate del primer o del segundo tipo de tropa. Para el primero, los crímenes sexuales contra la población femenina se cometen en primera línea, junto a los fusilamientos sobre el terreno y el saqueo de las propiedades. Las mujeres son violadas dentro del frenesí de destrucción y, normalmente, asesinadas con posterioridad. Son habituales las violaciones en grupo y las de menores. Tales hechos son característicos de la guerra colonial que el ejército de África importó a España desde Marruecos. Es imposible, sin embargo, hacer un recuento del número de mujeres violadas de esta forma pues solían ser asesinadas después de los abusos y no se hacían comprobaciones de tipo forense.²

Los soldados falangistas, al contrario, actuaban como tropa de retaguardia. Llegaban una vez que los combates habían finalizado o a lugares donde ni siquiera se habían producido. De entrada, llevaban a cabo una gran variedad de acciones humillantes contra las republicanas como raparlas, obligarlas a beber aceite de ricino y propinarles brutales palizas. Luego, mandaban a estas mujeres, esposas de fusilados o huidos, a féminas que hubieran votado a la izquierda o sospechosas de cosas como “mostrar simpatía pública por Roosevelt” a trabajar en los cuarteles y campamentos de las tropas. Allí las obligaban a limpiar, cocinar, eran violadas y, en muchos casos, asesinadas. En otras localidades, como ocurrió en algunos pueblos andaluces, las recientes viudas eran llevadas en un camión a un paraje en donde eran violadas, fusiladas y enterradas. Después y como colofón de tan macabro *modus operandi*, sus asesinatos desfilaban con su ropa interior en los fusiles.³

¹ Juan E. Pflüger “La violación, un arma del Frente Popular para humillar al enemigo”. En: *La Gaceta*, 16/10/2015 / Disponible en: <http://gaceta.es/juan-e-pfluger/violacion-arma-frente-popular-humillar-enemigo-16102015-1841>

² Guillermo Rubio Martín “Violencia Sexual en la Guerra Civil”. En: *Témpora*. Magazine de Historia. 04/09/2015 (en línea). Disponible en: <http://www.temporamagazine.com/violencia-sexual-en-la-guerra-civil/>

³ *Ibidem*.

Según afirman Belén Solé y Beatriz Díaz en *Era más la miseria que el miedo* (Asociación El-kasko de Investigaciones Históricas, 2014) había una forma de represión dirigida a las mujeres que buscaba la destrucción psicológica de la persona⁴:

“Consistía en rapar el pelo y obligar a tomar aceite de ricino para provocar la defecación espontánea de la mujer castigada. Esto se realizó de forma sistemática por todas las localidades que el ejército franquista iba ocupando a lo largo de la guerra. Tras aplicar este castigo vejatorio a una o varias personas, se les obligaba a pasear por las calles de su pueblo o barrio. Al tratarse de un castigo sencillo y hacerse en público, tomaba un valor ejemplarizante para la comunidad transmitiendo el mensaje de que a todas las personas que no aceptaran la norma imperante les podía tocar.”

Que no se trataba de hechos puntuales o aislados, lo evidencian las alocuciones radiofónicas del jefe de la sublevación militar en Sevilla, Gonzalo Queipo de Llano, el cual nada más controlada la situación en la capital hispalense, empezó a utilizar los micrófonos de Radio Sevilla donde cada noche daba una de sus “charlas” propagandísticas. Sus discursos exaltados solían ser reproducidos por el ABC sevillano, *La Unión*, *El Correo de Andalucía* y, más adelante, por gran parte de la prensa de la España franquista. Su objetivo era amedrentar y ridiculizar al enemigo y enaltecer a las fuerzas propias. Queipo hablaba de los asesinatos cometidos por sus hombres durante el día, de los que cometerían al día siguiente al entrar en tal pueblo o ciudad, de lo que habían hecho con las mujeres e hijas de los republicanos así como de lo que iban a hacer con las mujeres e hijas de los rojos de las localidades liberadas y no se privaba de llamar a La Pasionaria prostituta de burdel. En sus diatribas se refería a los republi-

canos como “la canalla marxista” y, en algunas de ellas, ponía en tela de juicio su valentía y virilidad.⁵

“Nuestros valientes legionarios y regulares han demostrado a los rojos cobardes lo que significa ser hombres de verdad y de paso también a sus mujeres. Esto está totalmente justificado porque estas comunistas y anarquistas predicán el amor libre. Ahora por lo menos sabrán lo que son hombres de verdad y no milicianos maricones. No se van a librar por mucho que berreen y pataleen (...) Estamos decididos a aplicar la ley con firmeza inexorable: ¡Morón, Utrera, Puente Genil. Castro del Río, id preparando sepulturas! Yo os autorizo a matar que si lo hicieris así quedareis exentos de toda responsabilidad.”

Las brutalidades cometidas contra las mujeres en aquellos días en la provincia de Sevilla y en las zonas andaluzas controladas por los sublevados han sido recogidas por historiadores como Pura Sánchez en *Individuos de dudosa moral* (Crítica, 2009) o José María García Márquez en *Las víctimas de la represión militar en la provincia de Sevilla (1936-1939)* (Aconcagua Libros, 2012).

García Márquez narra, una terrible escena que tuvo lugar en la localidad de Brenes y que el historiador localizó en los archivos militares de Sevilla.⁶

“A La Trunfa le dieron una paliza y, sin dejar de maltratarla, la introdujeron en un cuarto del cortijo, donde la intimidaron tendiéndola en el suelo, obligándola a remangarse y exhibir sus partes genitales; hecho esto, el sargento, esgrimiendo unas tijeras, las ofreció al falangista Joaquín Barragán Díaz para que pelara con ellas el vello de las partes genitales de la detenida, a lo que este se negó; entonces, el sargento, malhumorado, ordenó lo antes dicho al guardia civil Cristóbal del Río, del puesto de El Real de la Jara. Este obedeció y, efectuándolo con repugnancia, no pudo terminar y entregó la tijera al jefe de Falange de Brenes, que terminó la operación. Y entre este y el sargento terminaron pelándole la cabeza.”

Fernando Romero, miembro del grupo de trabajo “Recuperando la Memoria de la Historia Social de Andalucía”, de la CGT, explicó en el 2010 en *Público* el alcance de la represión en pueblos como El Gastor (Cádiz) donde al menos cuarenta mujeres fueron vejadas. Entre ellas, María Torreño, la esposa de un concejal socialista y su hija Fraternidad Hidalgo. A Fraternidad, de veintiún años, la maltrataron con tan-

⁴ Belén Solé, Beatriz Díaz “Castigos públicos”. En: *Era más la miseria que el miedo. Mujeres y Franquismo en el Gran Bilbao: Represión y Resistencias* (en línea). Disponible en: http://biblioteca.hegoa.ehu.es/system/ebooks/20286/original/Mujeres_y_franquismo_en_el_Gran_Bilbao.pdf?1484831538

⁵ Carlos Zúmer “Sevillanas (I) El radiofonista Queipo de Llano”. En: *Jot Down*. Contemporary culture mag (en línea) (consulta 21/03/17). Disponible en: <http://www.jotdown.es/2011/10/sevillanas-i-el-radiofonista-queipo-de-llano/>

⁶ Olivia Cárballar “Ellas hacen memoria”. En: *Público*, 14/10/2010 (en línea). Disponible en: <http://www.publico.es/espana/memoria.html>

ta saña que perdió el hijo que esperaba, la dejaron ciega y murió al poco tiempo como consecuencia de las torturas.

A Frasquita Avilés, una mujer que rechazó a un falangista que se había enamorado de ella, la violaron en el cementerio después de muerta.⁷

“El 27 de agosto, cinco jóvenes, casi niñas, de entre 16 y 22 años de Fuentes de Andalucía fueron violadas, asesinadas y arrojadas a un pozo en El Aguacho. Son las llamadas “niñas de El Aguacho”

Así narraba su detención y torturas el periodista Juan Miquel Barquero en el 2103 en *eldiario.es*⁸:

“El crimen se cometió el 27 de agosto de 1936. Varias personas del bando franquista secuestraron a María León Becerril. La mayor del grupo, con 22 años, junto a María Jesús Caro González, Joaquina Lora Muñoz y Josefa García Lora, todas con 18 años. También a la hermana de esta última, Coral García Lora, de solo 16 años. Las montaron en un camión y se dirigieron al pueblo vecino de La Campana, aunque detuvieron su camino en la finca conocida como El Aguacho. Allí las obligaron a bajar, hacerles de comer, cantar y bailar mientras sus captores las insultaban y amenazaban, bebían y se emborrachaban... Hasta que, al atradecer, estos se pasearon de nuevo por las calles fontaniegas, ahitos de venganza y sin las jóvenes, aunque sí con su ropa interior, que enarbolaban como banderas ensartadas en las puntas de sus fusiles y escopetas.”

Paul Preston en el prólogo de su libro *El Holocausto Español* (Debate, 2011) pone de relieve el alcance y, a la vez, la subestimación de los abusos contra las mujeres. El hispanista británico refiere múltiples ejemplos de los mismos en su relato del avance desde Andalucía hasta Extremadura de los soldados de África llegados a la Península en agosto del 1936.⁹

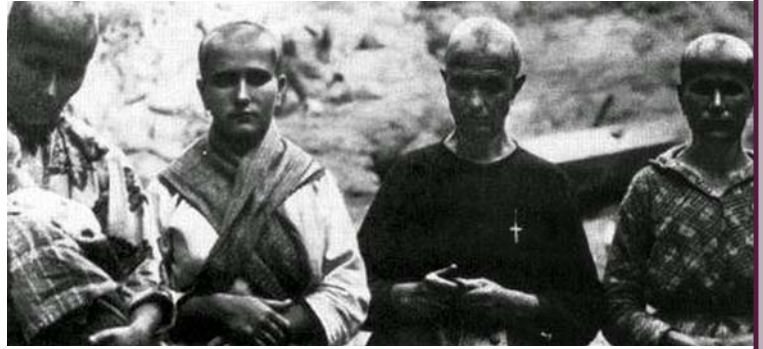
“Una parte importante de la campaña represora de los rebeldes aunque subestimada –la persecución sistemática de las mujeres–, no queda reflejada en los análisis estadísticos. El asesinato, la tortura y la violación eran castigos generalizados para las mujeres de izquierdas (no todas pero sí muchas), que habían emprendido la liberación de género durante el periodo republicano. Las que sobrevivieron a la cárcel padecieron de por vida graves secuelas físicas y mentales. Otras miles de mujeres fueron sometidas a violaciones y otras formas de abuso sexual, a la humillación de que les raparan la cabeza o de hacerse sus necesidades en público tras la ingesta forzosa de aceite de ricino”

⁷ *Ibidem*

⁸ Juan Miguel Barquero “Fuentes de Andalucía homenajea a las niñas de El Aguacho”. En: *eldiario.es*. 23/06/2013. (en línea). Disponible en: http://www.eldiario.es/andalucia/llevaron-nuevas_0_145935725.html

⁹ Paul Preston *El holocausto español* (prólogo) Barcelona: Debate, 2011, p.25.

Mujeres con la cabeza rapada en Oropesa, Toledo

Preston habla de violaciones o de “humillaciones” de mujeres al ocupar los militares de la llamada “Columna de la Muerte” las localidades pacenses de Zafra, Almendralejo, Mérida, El Casar de Escalona, Puebla de la Calzada y la misma ciudad de Badajoz, entre otras. En la capital provincial, además, los Regulares y la Legión mutilaban a los heridos y las castraciones de cadáveres estaban a la orden del día. La periodista Sol López Barrajón en un artículo publicado en *Memoria Pública* en 2016 se refiere a ello es estos términos¹⁰:

“Algunos oficiales alemanes, al servicio del general Franco, se dieron el gusto de fotografiar cadáveres castrados por los moros y fue tal la sacudida de espanto que produjeron los cadáveres castrados, que el general Franco se vio en la obligación de mandar a Yagüe que cesaran las castraciones y los ritos sexuales con el enemigo muerto. Pero siguieron haciéndolo.”

Preston afirma que el uso del terror no fue espontáneo sino que respondía a un cálculo minucioso de sus efectos colaterales. Los Regulares y la Legión mutilaban a los heridos, les cortaban las orejas, la nariz, los órganos sexuales y hasta los decapitaban. Tales prácticas, en combinación con la matanza de prisioneros y la violación sistemática de las mujeres, fueron permitidas en España por los oficiales sublevados como antes lo habían sido en Marruecos por Franco y otros mandos militares.¹¹

El escritor fascista francés Robert Brasillach se refirió, asimismo, a montones de cadáveres con “los órganos sexuales cercenados y una cruz trazada a cuchillo en el pecho.”¹²

Continuarà al proper número

¹⁰ Sol López-Barrajón “80 años de la matanza programada de Yagüe en Badajoz”. En: *Memoria Pública*, 14/08/2016, (en línea). Disponible en: <http://blogs.publico.es/memoria-publica/2016/08/14/80-anos-de-la-matanza-programada-de-yague-en-badajoz/>

¹¹ Paul Preston “El terror de Queipo: las purgas de Andalucía”. En: *El holocausto español*. Segunda parte, cap.5. Barcelona: Debate, pp.139-193.

¹² “Pillajes, matanzas, humillaciones y violaciones de los moros en la Guerra Civil”. En: *Euskal Herria Sozialista*. Blog comunista exabertzale, basado en el Estalinismo y seguidor de los clásicos revolucionarios (en línea) (consulta 24/03/17). Disponible en: <http://euskalherria-sozialista.blogspot.com.es/2016/09/pillajes-matanzas-mutilaciones-y.html>

L'ACTIVITAT de la MEMÒRIA

Assemblea general de MdM 2017 i presentació del catàleg fotogràfic "Impressions a peu de fossa"

(Palma 24/2/2017)

El dia 24 de febrer tengué lloc l'assemblea general ordinària de MdM a Can Alcover. Seguidament es presentà el catàleg fotogràfic sobre el procés d'exhumació de Porreres. L'acte comptà amb la presència de la Consellera de Transparència Ruth Mateu.

Projecció de fotografies a Ciutadella sobre l'exhumació de la fossa de Porreres

(Ciutadella, 9/3/2017)

Maria Antònia Oliver i Peter de Echave anaren a Ciutadella per explicar el procés d'exhumació de la fossa de Porreres mitjançant un exhaustiu reportatge fotogràfic al públic que assistí a la Casa de Cultura de Ciutadella. L'acte fou organitzat per CGT Balears.

36ª Concentració d'entitats memorialistes a la pl. Olivar

(Palma, 1/4/2017)

Com cada primer dissabte de cada mes, es va a dur a terme la 36a concentració a la pl. de l'Olivar de Palma per demanar veritat, justícia i reparació. Aquesta edició fou dedicada a l'educació en la II República.

14è Abril de República a Pollença Debat Les ombres de la República

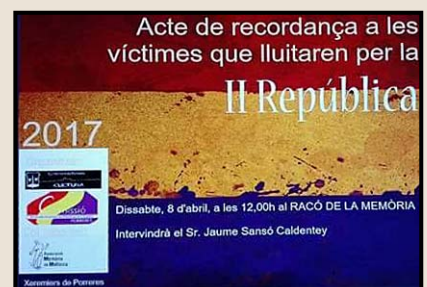
(Pollença, 1/4/2017)

Debat *Les ombres de la República* a càrrec de Dolors Marin i Manel Santana, moderat per Jordi Maiz. Organitzat per l'Ateneu de Pollença, Memòria de Mallorca, Alternativa per Pollença, Més per Mallorca, Esquerra Republicana, PSIB Psoe i Podem Pollença.

Acte de recordança a les víctimes que lluitaren per la II República

(Porreres, 8/4/2017)

Acte d'homenatge al Racó de la Memòria de Porreres, per a recordar a totes les víctimes que lluitaren per la II República. Organitzat la Comissió de Memòria Històrica de l'Ajuntament de Porreres, l'Agrupació Cultural de Porreres. Col·laborà Memòria de Mallorca.

Commemoració de l'aniversari de la proclamació de la II República

(Palma, 14/4/2017)

Tonina Mercadal i Mª Jesús Balaguer representaren a Memòria de Mallorca que assistí com a entitat convidada a aquesta trobada. L'acte fou organitzat per el Cercle Progressista de Debat i l'Ateneu dels Comuns.

Festa republicana per commemorar la II República a Àgora Palma

(Palma, 14/4/2017)

Es va projectar el documental *On és el meu padri?* de la sèrie *Memòria i Oblit d'una guerra*, posterior xerrada de Mª Antònia Oliver. Concert acústic a càrrec de Tomeu Quetglas i per finalitzar pa amb oli popular. Organitzaren Dalla Obrera i Memòria de Mallorca.

Commemoració de la II República al Bosc de la Memòria de Calvià

(Calvià, 15/4/2017)

Acte d'homenatge al Bosc de la Memòria d'Illetes. Organitzà Memòria Històrica de Calvià. Col·laborà Memòria de Mallorca i l'Ajuntament de Calvià.

Memòria de Mallorca també ha participat a nombrosos homenatges durant el mes d'abril.

Recordant a Paco Ferrer i Isidre Forteza

In memoriam

Una trista casualitat ha fet que la marxa de dos grans compays coincidís gairebé en el temps. Paco Ferrer ens deixà el dia 29 de març i n'Isidre Forteza l'1 d'abril.

Paco Ferrer va sobreviure al creuer *Baleares* i lluità per a què el monument de sa Feixina fos derruït, malauradament Paco Ferrer ja no podrà veure el seu enderrocament. Va sobreviure als bombardejos del vaixell de guerra franquista en la *Carretera de la Muerte*, en Màlaga, el febrer de 1937, una experiència traumàtica que mai va poder oblidar.

Durant el plenari sobre el manteniment o enderrocament del monòlit, Paco Ferrer demanà el torn de paraula i digué: *"No me quiero morir sin haber visto su desaparición"*. No ha estat possible.

Va néixer a Màlaga. A la dècada dels 60 va arribar a Palma per fer feina a l'hosteleria. A l'inici de la democràcia s'afilià al PSOE i a l'UGT, on arribà a presidir la Federació de Jubilats.

Paco va ser un home coherent, íntegre, lluitador incansable sempre defensant als treballadors i als més desfavorits. La memòria de les víctimes de la dictadura franquista perden una veu valuosíssima, i la memòria a Mallorca un gran amic.

Isidre Forteza, tercer per l'esquerra, i Paco Ferrer, cinquè, compartint taula al debat sobre el monument al creuer *Baleares* al Club Diario de Mallorca, el dia 30 de març de 2016

Isidre Forteza amb la seva càmera fotogràfica sempre penjada al coll i el seu aspecte de jove rebel sempre, ha estat un testimoni d'excepció de les més importants manifestacions democràtiques de la nostra illa. Lluitador antifeixista i pels drets socials i democràtics, fou detingut en 1973 per participar a una manifestació contra el dictador i en 1976, ja com a militant comunista, per dur propaganda política en el seu cotxe. El seu empresonament trencà la seva carrera universitària. Va ser el darrer pres polític del franquisme a Mallorca. Deixà la seva empremta en la lluita per

l'emancipació de la dona, per l'ecologisme, el pacifisme, els drets individuals i col·lectius i el dret d'autodeterminació dels pobles. Fou tot un exemple de compromís polític i social per les seves fermes conviccions de lluita contra la injustícia i per la

conquesta d'una societat lliure, sense opressors ni oprimits. Que la terra et sigui lleu company!

Companyys, no vos oblidam!

Paco Ferrer a una de les concentracions demanant l'enderrocament del monòlit al creuer de guerra *Baleares*

Homenatge a n'Isidre dia 1 d'abril durant la 36 Concentració a la plaça de l'Olivar on acudia cada mes per a fer fotografies

No a la impunitat del franquisme
Exhumació fosses • Anul·lació causes
Retirada simbologia

Concentració

Tots els primers dissabtes de cada mes, diferents col·lectius memorialístics ens concentram a la PL de l'Olivar de Palma a les 12.00 h. **VINE!**

VERITAT JUSTÍCIA REPARACIÓ

Companyys, companyes, no vos oblidam!

Ajuda la Memòria!

Nou número de compte de MdM per si voleu ajudar amb qualche aportació a l'Associació:

Colonya Caixa de Pollença:
ES96 2056 0004 44 1000599520

Vine al nostre costat i fes-te'n soci de Memòria de Mallorca!

Entra a www.memoriadelesilles.org o tempsdelamemoria@gmail.com, o crida al 625 45 45 00